

УДК 343.101

Марина Лоскутова,*канд. юрид. наук,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз
Донецького юридичного інституту МВС України*

ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОБВИНУВАННЯ, ЗДІЙСНЮВАНОГО ПРОКУРОРОМ

Статтю присвячено аналізу здійснення прокурором обвинувачення в кримінальному процесі, ефективності його діяльності. Проаналізовано іноземний досвід публічного й приватного обвинувачення. Розглянуто важелі підвищення ефективності кримінального переслідування. Запропоновано запровадження конкуруючих суб'єктів обвинувачення.

Ключові слова: прокурор, обвинувачення, кримінальне переслідування, публічне обвинувачення, приватне обвинувачення, громадський обвинувач, ефективність обвинувачення.

Постановка проблеми. На ефективності засобу юридичного захисту прав людини й основоположних свобод наголошено в статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція): «Кожен, чий права й свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження» [1].

У цьому разі доцільно розглядати ефективність законодавчих актів, якими регулюється такий захист на національному рівні, та ефективність застосування цих нормативних актів органами, що ведуть кримінальний процес.

Зупинимось на другому аспекті, а саме на розгляді ефективності правозастосовної діяльності органів, які ведуть кримінальний процес. До них належать органи кримінального переслідування та судові органи. По-перше, діяльність як перших, так і других «задає тон» у забезпеченні законності в суспільстві, забезпеченні ефективності кримінального процесу в цілому. По-друге, рівень ефективності діяльності цих органів є найбільш важливим питанням під час дискусій як фахівців, так і пересічних громадян.

Найчастіше нарікання науковців і практикуючих юристів стосуються слабкості сторони захисту, переваг сторони обвинувачення, порушення балансу в змагальності сторін у бік сторони кримінального переслідування. На нашу думку, сьогодні достатньо підстав вести дискусію про слабе обвинувачення. Щоправда, цій тезі суперечать статистичні

дані, процент виправдувальних вироків є мізерним. Хоча статистика – «річ уперта», на наше переконання, «абсолютна якість» обвинувальної діяльності досягається завдяки дещо іншим штучним ресурсам.

У вітчизняному кримінальному процесі основними суб'єктами, які здійснюють обвинувальну діяльність, є слідчий і прокурор. На нашу думку, особливої уваги потребує дослідження кримінального переслідування, здійснюваного саме прокурором як основним «обвинувачем» у кримінальному процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність, повноваження, взаємодійносини прокурора розглядалися у працях таких учених, як І.В. Гловюк, А.Ю. Гнатюк, Ю.М. Грошевий, В.С. Зеленецький, Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, О.Р. Михайленко, М.А. Погорецький, І.В. Рогатюк, О.В. Химичева та інші. Однак залишились нез'ясованими питання щодо вдосконалення, підвищення ефективності обвинувальної діяльності прокурора.

Метою статті є визначення можливих шляхів удосконалення кримінального переслідування, здійснюваного прокурором. Для її досягнення необхідно виконати такі завдання:

- 1) проаналізувати сучасний стан обвинувальної діяльності прокурора;
- 2) визначити вітчизняні законодавчі тенденції;
- 3) здійснити аналіз іноземного досвіду.

Виклад основного матеріалу. З метою підвищення ефективності обвинувальної ді-

яльності з 20 листопада 2012 року за новим Кримінальним процесуальним кодексом України було посилено інститут процесуального керівництва прокурора досудовим розслідуванням. На нашу думку, такий крок законодавця був цілком логічним, оскільки результати розслідування використовує в суді саме прокурор, отже, він має організувати й скеровувати досудове провадження. Вжиті заходи мали б суттєво підвищити активність прокурорів, проте такого не сталося.

На сьогодні слідчі під тиском прокурорів виносять рішення від їх імені, прокурори взагалі не вивчають зміст справи, що більш негативно впливає на якість слідства, ніж під час певної самостійності слідчих. Трапляються випадки, коли прокурори беруть участь у судовому засіданні, будучи взагалі неознайомленими з обставинами справи та неготовими до виконання своїх обов'язків, у зв'язку із чим вони стають героями комічних відеосюжетів, викладених у мережі Інтернет, поряд із працівниками ДАІ, що «доживає останні дні» [2; 3]. Отже, законодавець може приймати ефективні закони, проте несумлінний виконавець завжди знайде шлях звести їх нанівець. У цьому разі такою перешкодою є пасивна, безініціативна позиція прокурора.

Важелем підвищення активності, а отже, й ефективності діяльності прокурора може бути запровадження конкуренції суб'єктів. Прокурор є монополістом кримінального переслідування, що накладає певні негативні відбитки. Давньогрецький філософ Арістотель відносив монополію до мистецтва наживи майна [4, с. 397]. Таке твердження про монополію не в останню чергу пов'язане з проблемою корупції органів прокуратури.

З метою подолання саме корупції Верховна Рада України 22 травня 2015 року в другому читанні ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення ролі громадянського суспільства у боротьбі з корупційними злочинами» № 1165, який згодом був ветоований Президентом України. Основною тезою вказаного закону стало введення до кримінального процесу нового суб'єкта – «громадського обвинувача» – фізичної чи юридичної особи, яка безпосередньо є потерпілою від кримінального злочину або якій стало відомо про скоєння щодо інших осіб кримінального правопорушення, зокрема й громадське об'єднання. Ми підтримуємо ветоування вказаного закону та приєднуємось до позиції професора Л.М. Лобойка [5], який вважає неприйнятною пропозицію щодо здійснення кримінального переслідування будь-ким.

Однак вважаємо позитивним пошук законодавцем шляхів вирішення проблеми,

зокрема й щодо корупційності прокуратури, запровадження альтернативних суб'єктів, запровадження конкуренції щодо здійснення функції обвинувачення.

Прикладом такої альтернативи в здійсненні обвинувачення в кримінальному процесі є англосаксонська модель правової системи. Адвокат, юрист найвищої кваліфікації – «барістер» (англ. barrister), якому надано право виступати в суді, може брати участь у справі як обвинувач. Підтримуючи обвинувачення в кримінальному процесі, він виступає як «просек'ютор» – обвинувач. Інша категорія англійських юристів – соліситори (менш кваліфікована категорія) – у кількості близько 1,5 тис. перебувають у постійному штаті Королівської прокурорської служби, яка здійснює обвинувачення в суді від поліцейських органів [6, с. 140].

Такий підхід до можливості зайняття позиції «обвинувача», «прокурора» різними суб'єктами узгоджується зі сприйняттям поняття «прокурор-обвинувач» саме як функції, а не посади, про що вказував у доповіді професор Л.М. Лобойко, наголошуючи на необхідності визначення поняття слідчого не як посади, а як функції [7, с. 14].

Розуміння таких суб'єктів, як слідчий, прокурор, як посад є традиційним для України [7, с. 14] та інших пострадянських країн. Як слушно зазначає російський професор В.П. Рябцев, таке отожднення «прокурора-посади» з «прокурором-обвинувачем», використання одного й того ж терміна англійською мовою для їх позначення зумовлює неадекватне сприйняття за кордоном російської прокуратури, а іноді навіть призводить до кумедних випадків у разі позначення прокурорами, які жодного разу не виступали в суді в кримінальному провадженні, на своїх візитівках «prosecutor» (обвинувач) [8].

Якщо розуміти поняття прокурора, слідчого як функції, то цілком прийнятним є також виконання цих функцій певними суб'єктами, які не обов'язково мають обіймати посади з такими ж назвами.

Традиційне сприйняття понять «слідчий» і «прокурор» як посад пов'язується з традиційним для України та інших пострадянських республік публічним обвинуваченням. Тоді як для англійської правової системи більш притаманне приватне обвинувачення. Публічним англійське кримінальне обвинувачення стало лише в середині XIX століття. У публічних судових переслідуваннях суспільство вбачало погрозу принципам свободи, тому державну систему прокуратури було створено лише в 1879 році [9].

Ми не заперечуємо діяльність професійної прокуратури, однак пропонуємо запро-

вадити конкуренцію щодо здійснення обвинувачення в кримінальних провадженнях із метою підвищення його ефективності. Такими альтернативними суб'єктами обвинувачення можуть бути професійні адвокати, які за бажанням потерпілого та за погодженням суду можуть залучатись до справи як обвинувачі.

Окрім того, сьогодні в Україні склалася ситуація, коли з лав правоохоронних органів із різних підстав (реформування, у зв'язку з виходом на пенсію тощо) звільнено багато працівників. Багато з них мають чималий досвід у сфері кримінального провадження. Було б корисним, на нашу думку, створити альтернативну службу державного обвинувачення, штат якої складався б із таких осіб – працівників правоохоронних органів у минулому. Звичайно, що до вказаних осіб, крім здобутого раніше досвіду, необхідно розробити перелік певних вимог: знання в різних галузях права, високий етично-моральний рівень тощо.

Висновки

Таким чином, одним із можливих шляхів підвищення ефективності обвинувачення є запровадження елементів конкуренції до обвинувальної діяльності прокурора, зокрема й введення альтернативних суб'єктів обвинувачення.

Розуміння поняття «прокурор» як функції та розподіл понять «прокурор-обвинувач» і «прокурор-посада» відповідають кримінально-процесуальній засаді змагальності, сприяючи запровадженню альтернативних суб'єктів здійснення обвинувачення в кримінальному процесі.

Альтернативними суб'єктами обвинувачення можуть бути професійні адвокати, які залучатимуться до участі в кримінальній справі як обвинувачі, або створена за можливості альтернативна служба державного обвинувачення з вільно найманими працівниками на державну службу, прийнятими за відповідними вимогами.

Перспективи подальших наукових досліджень можуть бути визначені за такими напрямками:

1) продовжити досконале вивчення іноземного досвіду застосування елементів приватного обвинувачення;

2) визначити правове становище альтернативної служби державного обвинувачення;

3) з'ясувати правові підстави участі альтернативних суб'єктів у здійсненні обвинувачення в кримінальному процесі.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ від 4 листопада 1950 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

2. Розгляд клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою відносно підозрюваного Руденького Д.В., який підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 296 КК України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://open-court.org/video/criminal/9125/>.

3. Розгляд апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді щодо обрання Руденькому Д.В. запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://open-court.org/video/biliy-spisok/10699/>.

4. Аристотель. Політика / Аристотель ; пер. С.А. Жебелева // Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель. – М.: Мысль, 1978–1983. – Т. 4. – 1983. – С. 376–644. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.opentextnn.ru/man/?id=5703>.

5. Лобойко Л.М. Щодо обґрунтованості причин запровадження громадського обвинувачення у кримінальних провадженнях про корупційні злочини / Л.М. Лобойко // Актуальні проблеми кримінального права та процесу: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 12 червня 2015 року). – Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2015. – С. 20–23.

6. Берладин О.Б. Правові аспекти участі адвоката в досудовому провадженні у кримінальному процесі Великобританії / О.Б. Берладин // Вісник Академії адвокатури України. – 2012. – Число 2(24). – С. 138–144.

7. Лобойко Л.М. Пригоди Європейських стандартів судочинства у кримінальному процесі після 20 листопада 2013 року / Л.М. Лобойко // Європейські стандарти кримінального судочинства: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 27 вересня 2013 року). – Донецьк: ДЮІ МВС України, 2014. – С. 12–15.

8. Рябцев В.П. Адекватность представлений о российской прокуратуре за рубежом / В.П. Рябцев // Законность. – 2007. – № 4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.center-bereg.ru/j2357.html>.

9. Сиротин А.С. Краткий обзор истории развития частного обвинения в общем праве / А.С. Сиротин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sudanet.ru/node/1227#_ftn17.

Статья посвящена анализу осуществления прокурором обвинения в уголовном процессе, эффективности его деятельности. Проанализирован иностранный опыт публичного и частного обвинения. Рассмотрены рычаги повышения эффективности уголовного преследования. Предложено введение конкурирующих субъектов обвинения.

Ключевые слова: прокурор, обвинение, уголовное преследование, публичное обвинение, частное обвинение, общественный обвинитель, эффективность обвинения.

This article analyzes the implementation of the charges by the prosecutor in the criminal process, the effectiveness of its activities. It analyzes the foreign experience of public and private prosecution. Considered levers improve the effectiveness of criminal prosecution. Proposed introduction of competing accusations subjects.

Key words: procurator, accusation, criminal prosecution, state accusation, private accusation, public prosecutor, accusation efficiency.

